

13. KUN NIKOLAJ. *Legendy i mify drevnej Grecyi*. [Online] Available from: https://www.e-reading.club/bookreader.php/31594/Kun_-_Legendy_i_mify_drevnej_grecii.html.
 14. Mif o Psikhie. *Metafora psixologicheskogo razvitiya*. [Online] Available from: <http://www.otnosheniy.net/letter/6/125>.

15. NAJDYSH V.M. (2010) *Mifologia*. Moskva.
 16. YUNG K.G. (1996). *Dusha i mif*. Kiev.
 17. YUNG K.G. *Chelovek i ego simvoli*. [Online] Available from: https://royallib.com/read/yung_karl/chelovek_i_ego_simvoli.html#860160.
 Надійшла до редколегії 11.08.17

A. Lukashenko, Ph.D. in History, Associate Professor
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

GOD-MAN IN THE HISTORICAL MYTHOLOGY AND PHILOSOPHY: A HISTORICAL ANALYSIS

The article attempts to analyze the transformation of the perception of the significance of the myth in the ancient Greek society and the scientific circles of the XX-th – XXI century. The notion of the God-man in the ancient Greek society is defined, which implies the man who became God, the mortal who has received immortality (in the case of mythology), or a person who can become God, an absolute (or other form of higher consciousness) and one way or another to overcome the problem of death (in the case of philosophy). Characterized by the technology of the formation of mortal immortality on an example of the myth of Hercules. Obstacles are established according to ancient Greek mythology in obtaining immortality. The philosophy of stoicism, epicureanism on the subject of human transformation is explored. In the article thanks to the interdisciplinary study of the disturbed problems, the ancient Greek philosophy and mythology have been discovered from a new angle of view and the refutation of the average idea of the primacy of paganism and mythological outlook. The threats of modern society, based on the spirit of materialism, are determined. The process of self-improvement and knowledge, including through the study of ancient Greek mythology and modern psychology, has been updated. The article uses such research methods as: historical-chronological, retrospective, comparative, method of analysis and synthesis.

Key words: myth, immortality, god, god man, philosophy, stoicism, epicureanism, archetype, heracle, hero.

УДК 94(477.83/.86):352.081:316.347(=1-86)]"1848/1918"
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.134.3.12>

3. Маланій, асп.
 Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів

НА ПЕРЕТИНІ ІМПЕРСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ПОКЛИКАНЬ: УЗАГАЛЬНЕНИЙ ПОРТРЕТ ГАБСБУРЗЬКОГО СЛУЖБОВЦЯ В ГАЛИЧИНІ (1848–1918)

Розглянуто суспільний статус габсбурзьких службовців у Галичині (1848–1918). Проаналізовано основні засади функціонування класу імперських службовців у публічному просторі провінції, окреслено взаємодію намірів центральної влади та позиції місцевих політичних середовищ у контексті абсолютистських реформ із кінця XVIII ст. Вагомий акцент зроблено на інтерпретації управлінських реформ імператорів Йозефа II та Франца Йозефа. Виокремлено "дискурс" галицького службовця – вірного слуги імператора і закону, та, водночас, прибічника місцевої національності й інтересів краю. Особливу увагу приділено "персональному" стилю урядування в Галичині, його структурі та складовим елементам на локальному рівні, охарактеризовано публічний статус особи керівника (намісника та старости на тлі правових компетенцій та суспільних очікувань). Окремо розглянуто перебіг та значення окремих ритуалів (аудієнція та службова інспекція) як засобів утвердження влади, а також підтримки й заохочення державного авторитету серед населення. Проаналізовано засади етосу службовців згідно з офіційними приписами й уявленнями провінційного суспільства у вигляді конструювання своєрідної моделі поведінки пересічних урядовців, розкрито роль освіти та публічних манер.

Ключові слова: службовці, Галичина, імперія, Франц Йозеф, бюргерський етос, намісник.

Одне з головних знарядь габсбурзького панування – службовий клас – у роки пізньої імперії відзначився своєрідною репутацією. З погляду національних історіографів, наприкінці XVIII ст. "німецька бюрократія" у провінціях репрезентувала винятково інтереси імперського центру, а тому неминуче мала бути замінена на урядовців місцевого походження, тимчасово лояльних монарху й оборонців інтересів власних батьківщин [36, с. 24; 42, с. 39; 43, с. 251–252]. Із цього ракурсу в науковій літературі, не тільки національного, а й ліберального напрямку, розвинувся міт про поділ службовців за етноконфесійними, чи то пак національними критеріями в епоху Франца Йозефа (1848–1916), що в підсумку похитнуло ефективність імперського керування, а, водночас, заклало підґрунтя управлінських систем міжвоєнних національних держав [43, с. 10]. Класичним прикладом описаної моделі можна вважати Галичину – найбільшу провінцію Цісляйтанії, що внаслідок домовленостей центральної влади та тамтешніх шляхетських еліт із 1867 р. отримала певний ступінь самоврядування – так звану автономію. З тієї відлікової точки увага дослідників спрямовувалася на механізми "полонізації" місцевого управління, на протиположність дотеперішній "германізації" – такі процеси сприяли не тільки успішній модернізації Галичини за умови зростання народної підтримки імператора, а також дозволили плекати національні ідентичності (польську, русько-українську і навіть єврейську) [23, с. 7–27].

Поданий наратив, на нашу думку, залишає поза увагою важливе питання: якою мірою галицькі службовці після 1867 р. продовжували переймати та послугувати загальноімперським конструктом "габсбурзького бюрократа"; яким чином менталітет, спосіб життя та звички, принесені із Відня, закарбувалися не лише у професійному середовищі, а й у публічному просторі суспільства. Така постановка проблеми допоможе з'ясувати, наскільки габсбурзька "присутність" укорінилася в Галичині, щоб укотре переглянути межі між імперською спадщиною та національною ідентичністю у Центрально-Східній Європі.

У статті, з огляду на бажання виокремити ключові рамки проблеми, головну увагу буде сконцентровано на групі цивільних службовців, юридично становище якої регламентувалося Законом про службові оклади редакції 1873 р. [18, с. 221–224]. Спираючись на розуміння владних відносин Андрія Заярюка, у фокусі опинилося не функціонування управлінського апарату, а радше процеси "адаптації" ідеальних вимог уряду до провінційного "ґрунту" [44]. Необхідно також відзначити праці австрійської авторки Вальтрауд Гайндль, що забезпечили продуктивне тло для порівняльних студій службового класу у метрополії та на периферії [20, 21]. Однак, джерельну базу публікації склали матеріали персонального та публічного характеру, а саме: спогади, щоденники, часописна публіцистика й окремі наукові роз-

відки, що розкривають "дискурс" галицького службовця.

"Просвітницькі" реформи в імперії: місія службовця та реакція провінції. У Галичині конструкт імперського службовця зазнав неоднозначної суспільної оцінки. Наприкінці XVIII ст., завдяки реформам Марії Терезії та Йозефа II, винятково бюрократія перейняла на себе функції керування державою. Згідно з ідеями юриста Йозефа фон Зонненфельса, головного творця нової системи, тип службовця мав ґрунтуватися на ідеї "der Mann ohne Vorurtheil" – людини без упереджень, безапеляційно відданий професії, що добровільно служила б державі як найвищому засобу досягнення блага для громадян [43, с. 27]. Йозеф II вимагав від кожного посадовця скрупульозного слідування певним засадам: максимальна покірність розпорядженням влади, формалізоване дотримання законності та канцелярської мови поєднувалися з почуттям відповідальності перед батьківщиною, вірною службою на користь правителя [43, р. 27–28]. Відтоді суміщення принципів закріпленої "посади" та суспільного "престижу" сформувало основу менталітету службовців.

На периферії, у Галичині, реформи імперського центру залежали від позицій місцевих шляхетських еліт. Владислав Лозінський (1843–1913), відомий публіцист та історик, мабуть, найлаконічніше витлумачив провінційний аристократичний наратив "відрази" до "чужої бюрократії". За його словами, Галичина перетворилася на майданчик "найрізноманітніших бюрократичних експериментів", тому що посади зазвичай отримували вихідці з німецьких та богемських земель, притому з виразно гіршими здібностями та репутацією, і, що найважливіше, "з ненавистю проти польської нації". В. Лозінський палко співчував доти волелюбній шляхті, що змушена була терпіти вороже та зневажливе ставлення з боку чужинців [31, с. VII, 38–38, 48–49].

Таким апокаліптичним зображенням становища тодішньої еліти в Галичині автори голосно натякали на зміни. У своїх мемуарах уродженець Самбірського повіту, суддя Юзеф Добошинський (1832–1916) гірко картаяв "австрійську бюрократію" за ігнорування "потреби краю" та руйнування гармонії між аристократією і селянством [33, с. 368]. У популярній сатирі "Великий світ Каповіц" (1869) Ян Лам змалював барвисту постать начальника Вацлава Прецлічека, іноземця, фанатично ворожого до польської шляхти, зосередженого на "паперовій" манері керування, безоглядно вірного вищій владі, та, водночас, ласого до хабарів [26]. Не дивно, що тогочасний історик права Освальд Бальцер категорично висловився щодо цієї ситуації: "упродовж короткого часу австрійська бюрократія заслужила як огиду, так і найгіршу славу в суспільстві", тому єдиним виходом бачилася передача управління до рук провінційних посадовців [13, с. 414, 417–418]. Краківська дослідниця Ізабель Рюскау-Ридель зауважила посилення таких настроїв з другої половини XIX ст., паралельно зі стрімким зростанням кількості службовців в автономній Галичині [34, с. 14; 2, с. 277].

Конституційні перетворення 60-х рр. XIX ст. в Габсбурзькій монархії спричинили новий виток модернізації, насамперед, у напрямі творення громадянського суспільства. Віденський учений Ернст Ганіш наполягає, що аполітичність, надпартійність і наднаціональність службового класу в правління Франца Йозефа все ж спиралися на спадщину Йозефа II [19, с. 222]. У Галичині забезпечення прав національностей і конфесій, а головне, реформа устрою коригувала суспільні оцінки. На першому плані опинився тип "урядника" (польського, руського, а інколи і юдейського), оборонця інтересів вітчизни та лояльного слуги імператора. Безпосереднє усунення австрійського "бюрократа" із провінційної ад-

міністрації дало змогу польським та українським національним активістам обстоювати власний "П'ємонт", при тому, що загальноімперська організація державної служби практично не змінювалася [1, с. 171].

"Персональна" модель управління службовця.

Популярна методика Франца Йозефа урядувати, на досить розмитій границі абсолютистських прийомів і поваги до власноруч дарованих конституційних актів, окреслила зразок для наслідування службовцями по всій імперії. На практиці, манера імператора вплинула на поширення стратегії персональної відповідальності ("сильної руки") серед дрібніших начальників [25, с. 223]. Подібно тому, як необмежена влада Франца Йозефа викликала суспільний захват та повагу ("а прецінь добре управляє цілою державою" [7, с. 280]), так і від нижчих посадовців очікували подібної поведінки.

Із середини XIX ст. політику центральної влади в Галичині провадив намісник. Згідно із законодавством, намісник (офіційно нім. Statthalter, пол. Namiestnik) поєднував функції репрезентації монарха та здійснював політичну адміністрацію (politische Verwaltung) краю [41, с. 92]. Його повноваження розповсюджувалися на внутрішні справи, поліцію, релігію та освіту, торгівлю та промисловість, культуру, а у випадку шкоди публічним інтересам (öffentliche Interesse) – і на всі інші сфери управління [41, с. 91, 99]. Найважливіше, намісник ніс персональну відповідальність за дії влади та ситуацію в Галичині [41, с. 99].

Дослідження львівським істориком Мар'яном Мудрим постаті намісника у системі владних відносин засвідчило не лише значні компетенції посадовця, а й велику суспільну довіру до нього. З одного боку, апарат намісництва забезпечував "адміністративно-економічне піднесення" Галичини [8, с. 97]. З іншого, як особистий представник монарха у провінції, намісник аж ніяк не повинен був обмежуватися механічним виконанням безпосередніх функцій, а, цілком у дусі Франца Йозефа, відігравати роль третейського судді в міжнародних суперечках, гарантувати дотримання рівноправності, справедливості серед громадян, та захищати державні інтереси, щоб, як акцентувалося в одній газеті, "удовлетворити желаниям русских жителей, чтобы сделать возможным мирное сожитие всех народностей Галиции" [8, с. 94]. У суспільній свідомості Галичини кінця XIX – початку XX ст. глибоко укорінилися уявлення про намісника як політика "сильної руки". Тривалий час місцевим ідеалом вправного посадовця залишався Аґенор Ґолуховський. Працю на благо краю, а не персональної кар'єри, пильний контроль за справами в провінції, сміливість брати відповідальність та приймати важливі рішення при одночасній аполітичній, публічно непомітній позиції вірного виконавця волі монарха, рішучість та прагматичність у щоденних справах – такий намісник подобався громадськості на периферії [28, с. 110; 30, с. 3, 60, 109–110].

Ідейним спадкоємцем графа Ґолуховського на початку XX ст. став міщанин Міхал Бобжинський. Його сучасний біограф відзначає, що управлінські технології Бобжинського, оперті на юридичну освіту та тонке відчуття місцевої кон'юнктури, полягали у ствердженні одноособової відповідальності, охороні сталого порядку, вихованні в місцевих мешканців п'єтету до букви закону, бо "у руках уряду – суспільство пластилін" [27, с. 136]. Акцентування на "сильному" наміснику привело до появи різноманітних легенд. Наприклад, з легкої руки видатного історика краківської школи Станіслава Тарновського в публіцистиці та історіографії поширилися припущення, що Анджей Потоцький при обійманні посади намісника подіграв імператора ще

ширших компетенцій: "Він [Анджей Потоцький] явно говорив, що цей [імперський] уряд не має права йому наказувати" [4, с. 11].

Як діяв "цісарський" стиль на нижчих ланках? У статті "Старосту коломийського п. Кучковського" автор іронічно зображав суспільний статус урядовця: "Де-інде міністрам не роблять таких овацій, як у нас ц. к. Старостам" [11]. Тодішній історик права Станіслав Куртцеба описав у своїй монументальній праці модель влади повітового старости: "Староста сам особисто залишився відповідальним за уся діяльність староства, – підкорявся намісникові, – очевидно рамки їх [старост] повноважень могли розширюватися, бо мусили точно збігатися з напрямом, який обрало намісництво" [25, с. 230].

Сліди "персонального" стилю управління можна простежити і в середній школі. Особисто номінований на посаду імператором, директор гімназії заслужив на свій неповторний портрет – безумовно лояльного владі, твердого керівника, що вимагав цілковитої покірності як від учнів, так і від учителів [24, с. 104, 106]. Авторитарну манеру поведінки директора згадував Василь Нагірний: "У нас був директором старенький Филімон Юркевич, з вигляду й на поведінку типовий німецько-чеський урядник, але добрий Русин та вельми чесний і людяний чоловік" [9, с. 24]. Колоритний опис іншого "справжнього ц. к. державного службовця", директора Академічної гімназії у Львові, Едварда Харкевича, змальовує сучасний дослідник Святослав Пахолків: "Пунктуальний, строгий, справедливий, ввічливий з батьками, недоступний для учнів" [10, с. 223].

Публічні ритуали службовця. У своїй монографії Деніел Уновські докладно висвітлив ритуали та засоби, за допомогою яких прищеплювалася популярність Франца Йозефа у публічному просторі Галичини [39]. Примітно, що два найважливіші знаряддя пропаганди, прийом відвідувачів і службові інспекції, поширилися на локальному рівні.

Натхненна особистим прикладом імператора, аудієнція зміцнювала персональний характер влади й освячувала символічний зв'язок начальника та підданого. Майбутній міністр у справах Галичини, молодий Казімеж Хлендовський старанно готувався до першої аудієнції в намісника А. Голуховського: "Представлення себе Голуховському для молодого людини, яка вступала на урядову службу, не було жартом; гр. Агенор був надзвичайно суворим начальником, цілий край тремтів перед ним, міг би йому не сподобатися і вся кар'єра пропала" [16, с. 137]. В уяві схвильованого юнака візит до високопосадовця перетворювався на бароковий ритуал отримання милості. "Чи до Ексцеленції?", – цим запитанням вартового в передпокої починалася уся церемонія. Після реєстрації потрібно було терпляче стежити за своєю чергою, що утверджувала принцип відкритого та рівноправного доступу громадян до влади. Висока емоційна напруга серед відвідувачів, "зайнятих власними справами та результатом аудієнції" витала в повітрі – на зауваження місцевого службовця К. Хлендовському довелося навіть підібрати відповідні для молодого працівника штани та краватку. У кульмінації процесії з'явився сам намісник, "подивився на мене [К. Хлендовського] симпатично й енергійним, але лагідним, тоном сказав: "Сподобалася мені твоя кваліфікація..." – благословення А. Голуховського миттєво розрядило напружену атмосферу [16, с. 139].

Крім того, аудієнція демонструвала ефективний спосіб урегулювання конкретної проблеми шляхом безпосереднього втручання вищого службовця. Наприклад, відомий український політик, учитель за фахом, Олександр Барвінський згадував, як клопотався про

переїзд до Львова: "Представивши в кількох словах мою справу, віддалився я, не сподіваючися тут піддержки моєї просьби. Однак, намісник Ф. Залеський, як я вже вгорі зазначив, впевнився вже був про безосновність роблених мені закидів і тим способом несправедливо мені заподіяної кривди, довів до користного рішення моєї справи..." [3, с. 396].

Службові інспекції намісника, у свою чергу, виразно копіювали оригінальний ритуал Франца Йозефа. Характерну серію репортажів помістили на перших шпальтах найпопулярнішого руського часопису "Діло" у 1883 р. під промовистою назвою "Зь подорожи п. Намісника". Автори скрупульозно відтворювали сценарій мандрівки Філіпа Залеського. Спочатку на черговій залізничній станції споруджували триумфальну арку ("чотири стовпи, оббиті шульками з кукурудзи оть долини до горы"), а далі урочиста делегація місцевої влади, духовенства, шляхти та селян, зустрічала достойного гостя: "Витаємо радо и сердечно Вашу Ексцеленцію въ нашомъ повѣтѣ" [6]. Після короткого відпочинку намісник відвідував святкову літургію, згодом побіжно перевіряв діяльність місцевої адміністрації. Наступний крок шановного гостя полягав у "цісарській" церемонії вислуховування петицій та скарг. Скажімо, депутація селян із Чортківського повіту у звичному наївному стилі звернулася до репрезентанта імператора: "П. наміснику! Просимо Васъ представити Найяснѣйшому Панови, що у насъ крайна бѣдность" [6]. Цікаво, що попри певну настороженість щодо "польських" жестів можновладця, руські автори однозначно підкреслювали поважність та навіть певну сакральність постаті намісника: у Городенці "минає другій часъ означений, а п. намісника якъ нема, такъ и нема. Народъ рожного стану ходивъ коло триумфальной брамы и дзвонивъ зубами, а прецѣ нѣкто, хочъ не одинъ мавъ и колька миль до дому, не рушився зъ мѣсця, але тупкаючи ногами, бажавъ побачити особу п. Намісника" [6].

Етос імперського "слуги": між бюргерськими стандартами та громадським поклонням. Очевидно, що публічний престиж "персональної" влади мусив підтримуватися високими вимогами до посадовця. Згідно із Законом Крайової служби 1866 р., статус службовця вимагав "бездоганного життя" та "відповідних здібностей" [40, арк. 3]. У тому ж документі знаходимо таке: "Усі урядники повинні чинити згідно із приписами і вищими положеннями, виконувати доступні справи та діяльність швидко, на підставі свого найкращого знання; повинні вести цілком моральне життя і нічого такого не робити, щоб довіру до них і їхній повазі зашкодити могло" [40, арк. 5]. Тож не дивно, що своїм девізом Олександр Барвінський обрав вислів Гьоте: "Найголовніше в людині це обов'язок" [3, с. 69]. А один відомий руський діяч радив освоювати "німецькі" чесність, справедливість та любов до людини – ідеал службовця ще із часів Йозефа II [12, с. 87].

Геральд Стурц у своїй статті вдало зауважив, що міт працьовитого імператора спромігся закріпити нехить до передчасного задоволення та легковажності у менталітеті його підлеглих [38, с. 6]. Службовець Бенедикт Грегоровіч наполегливо пояснював дітям головні принципи доброї кар'єри: систематичність, пильність, сумлінність та ошадність [33, с. 86, 263]. Казімеж Хлендовський згадував глибоку відразу до монотонної праці над одноманітними актами, однак ніколи не дозволяв собі занедбати обов'язок [16, с. 159]. Ще драматичнішу історію, з натяком на особисті трагедії Франца Йозефа, оповів Олександр Барвінський. Після раптової смерті молодого дружини О. Барвінський "опинився тепер у вельми сумніх і трудних положенні. Треба було опікуватися

дрібними сиротятами (син Володимир мав тоді 5 з половиною року, донька Ольга 3 роки), сповняти важкі шкільні обов'язки, а крім того, заробляти ще поза тим приватними лекціями, щоби видобути з трудного матеріально-го положення спричиненого моїм нещастям" [3, с. 255]. Герой, подібно до свого монарха, не покинув посади, а ще відважніше продовжив "публічну службу".

Життя службовця мало вигляд стабільної структури, яку схематично можна виразити як "матура – посада – публічний простір".

Перша складова – "матура" – означала здобуття необхідної освіти. "Вивести сина в пани" – так інтерпретувалась освіта для незаможних батьків, натомість молоді шляхтичі в середній школі починали "публічну" кар'єру [5, с. 218; 30, с. 8–9]. У гімназії учні вперше знайомилися з основними засадами майбутньої служби, відчували дисципліну, виконання поставлених завдань і вчилися манерам професійного спілкування з викладачами та ровесниками [37, с. 166]. Бенедикту Грегоровічу, наприклад, гімназія допомогла легше пережити смерть батьків і згодом отримати "поважний" суспільний статус [33, с. 239, 242]. Олександр Барвінський вважав успішну освіту "першим ступенем до досягнення самостійного становища" [3, с. 87]. З іншого боку, за спостереженнями польського історика – вихованця тієї школи – Францішека Буяка, "та система виховала в нашому суспільстві велику кількість індивідів, нездатних до самостійного життя, пасивних бюрократичних фігур, ласих на "пенсійки", на шкільній лаві подумки про емеритуру, людей без волі, без крихти життєвої сили, притім без характеру, готовності до недбалства й інших зловживань, щоб лиш собі товариських стосунків не псувати й "авансу" не зашкодити" [15, с. 190]. Гімназійний викладач Стефанія Семполовська різко засудила освітню систему за виховання світоглядно обмежених юнаків, які вчаться не заради знань, а тільки, щоб скласти іспити та виявити свою лояльність до влади. У 1902 р., продовжує авторка, на випускному іспиті в одній із "польських" гімназій абітурієнта запитали про найважливішу подію у 1830 р. Кмітливий учень не розгубився і гідно для Його імператорської та королівської Величності майбутнього бюрократа відповів: "У 1830 р. народився Найясніший Пан..." [35, с. 8–9].

Відзначившись знаками вірності правителю та успішною матурою, найважливішим завданням було отримати "добру посаду", що не було легким. В імперії службовий клас, згідно із законодавством 1873 р., поділявся на одинадцять рангів, кожен із яких впливав на платню, соціальний статус та подальші перспективи працівника [21, с. 170]. Мемуарний наратив Бенедикта Грегоровіча відобразив класичний зразок долі дрібного службовця – просування ієрархією від злиднів та зневаги до стабільної "посади як мети життя" і привабливої пенсії – так імперська присутність проглядалася у провінційному дискурсі "відсталого" краю на зламі століть [33, с. 20–22]. Юзеф Добошинський детально описував методику призначень, терпляче прораховуючи динаміку власного кар'єрного зростання [33, с. 407]. Місцева преса, особливо професійна, чимало уваги приділяла поліпшенню матеріальної ситуації "маленьких" працівників. На шпальтах періодичних видань закликали створювати позикові товариства, які мали сприяти підготовці посаги й організації похоронів посадовців [22]. Леопольд Літинський у брошурі "Економічне відродження Галичини" радив уникати "французько-аристократичного" марнотратного стилю господарювання, який занапащав життя багатьом службовцям. Вірний бюргерським принципам, автор наполягав на вихованні польських доньок у "німецькому" дусі хазяйновитості й

ощадності, оскільки така "дівчина, то ідеал дружини урядника" [29, с. 28–29]. Натомість, для заможних високопосадовців ієрархія трактувалась як ознака доброго тону, пов'язуючи бюргерський етос слуги монарха та держави з аристократичною культурою бароко: "керувати урядом, а не бути керованим" [17, с. 47].

Поводитися відповідно до своєї рангової позиції службовців зобов'язували також у позаробочий час. Якщо наприкінці XVIII ст. гамірні бенкети та маскарадні бали на віденський штиб видавалися чимось незвичним, навіть "розпусним" для католика, то через понад півстоліття ця "австрійська" мода укорінилась у провінції [32, с. 69, 74–76]. За словами Казімежа Хлендовського, існувала традиція запрошувати підлеглих на спеціальні вечірки, де, попри позірну проголошену неформальність стосунків, дотримувалися службової ієрархії, що дозволяло вирішувати делікатні справи "авансу" чи заведення корисних знайомств [16, с. 263]. Очевидно, щоб справити належне враження – треба було постаратися. Одного скупого урядовця вперто переконували, що "не личить руському совітникови так опускатися та занедбано одягатися", а дехто взагалі приходив у парадній службовій уніформі [3, с. 47].

Суспільний статус службовця в габсбурзькій Галичині умовно можна розділити на два періоди. На першому – просвітницькі реформатори останньої чверті XVIII ст. витворили конструкт "імперського бюрократа" – об'єктивного та слухняного виконавця волі монарха та закону. На автономічному етапі (після 1867), у провінції з'явився новий тип національного урядовця – одночасно вірного імператорові й інтересам краю. Варто наголосити, що професійна та особиста поведінка галицьких службовців продовжила функціонувати на підставі "спадщини" Йозефа II (бюргерського етосу) та моделі "сильної руки" Франца Йозефа. Персональний стиль керування чинного "цісаря" зазнав широкого розповсюдження на нижчих адміністративних ланках. Від намісника, старости та навіть директора гімназії галицьке суспільство вимагало діяти за встановленим із Відня зразком: у патерналістському дусі, ефективно вирішувати місцеві проблеми на протигагу часто безсилому самоврядуванню. Ритуали аудієнції та службових поїздок розроблялися за єдиними правилами, оскільки в особі провінційних керівників мали б зміцнювати авторитет та сакральність влади. У підсумку, постає галицького службовця автономічного періоду мала вигляд складної, але нероздільної, суміші імперських інструкцій і провінційних вимог, покірності імператору та плекання власної національності (польської чи української), що на масовому рівні закарбувалося в дещо іронічному описі: "гладкий, уміло доглянутий пан, що завше вміє віднайти потрібне, добре висловитися, знає різноманітні чудові форми, приписи статутів, довершеністю форми компенсує відсутність чи недостатність змісту, а часто і пустоту душі, пан, ідеал якого урядова кар'єра та державна пенсія" [37, с. 166].

Список використаних джерел

1. Аркуша О. Анджей Потоцький: біографія політика на тлі українсько-польських відносин. Ч. II: Галицький намісник / О. Аркуша // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2010. – Вип. 45. – С. 169–282.
2. Аркуша О. Представники політичної еліти Галичини у Львові початку XX століття: між офіційним і приватним простором / О. Аркуша // Львів: місто – суспільство – культура: зб. наук. праць. – 2016. – Т. 10. – С. 272–309.
3. Барвінський О. Спомини з мого життя / О. Барвінський. – К.: Смолоскип, 2004. – 528 с.
4. Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський: Цісарські намісники Галичини, 1903–1913 / М. Демкович-Добрянський. – Рим, 1987. – 131 с.

5. Дрогобицька О. Традиція і модерн: побут української інтелігенції Галичини (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.) / О. Дрогобицька. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. – 540 с.
6. Зь подорожи п. Намістника // Діло. – 1883. – 17 листоп.
7. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / К. Левицький. – Львів: Друкарня ОО. Василян, 1926. – 736 с.
8. Мудрий М. Галицькі намісники в системі українсько-польських взаємин (1849–1914) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 1998. – Вип. 33. – С. 91–101.
9. Нагірний В. З моїх споминів / В. Нагірний. – Львів, 1935. – 70 с.
10. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / С. Пахолків. – Л.: Піраміда, 2014. – 610 с.
11. Старосту коломийського п. Кучковського // Діло. – 1889. – 28 січ.
12. Ф. И. С. [Свистун Ф.] Що то єсть українофільство? / Ф. И. С. – Львів: Изд. имени Михаила Качковского, 1912. – 135 с.
13. Balzer O. Historia ustroju Polski / O. Balzer. – Lwów, 1898 – 561 s.
14. Biliński L. Wspomnienia i dokumenty / L. Bilinski. Warszawa: Nakł. Księg. F. Hoesicka, 1924. – T. 1. – 365 s.
15. Bujak F. Galicya / F. Bujak. Lwów: Księgarnia H. Altenberga, 1908. – T. 1. – 560 s.
16. Chłędowski K. Pamiętniki. Galicja. 1843-1880 / K. Chłędowski. Wrocław: Wydaw. Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1951. – T. 1. – 299 s.
17. Dabringer G. "Takie już stosunki panują w Austrii, że człowiek nie zabiera się do pracy ze specjalną radością". Porównanie gabinetów księcia Alfreda Windisch-Graetza i hrabiego Kazimierza Badeniego / G. Dabringer, M. Wakounig // Studia Austria-Polonica. – 1997. – T. 5. – S. 243–260.
18. Gesetz, betreffend die Regelung der Bezüge der activen Staatsbeamten, 15.04.1873 // Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder. – 1873. – 22 April. – S. 221–224.
19. Hanisch E. Der lange Schatten des Staates: Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert / E. Hanisch. – Wien: Ueberreuter, 1994. – 599 s.
20. Heindl W. Gehorsame Rebellen: Bürokratie und Beamte in Österreich 1780-1848 / W. Heindl. – Wien: Böhlau, 1991. – 375 S.
21. Heindl W. Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich 1848-1914 / W. Heindl. – Wien: Böhlau, 2013. – 322 S.
22. K. Sz. Wzajemna pomoc / K. Sz. // Urzędnik w Połączeniu z Prawnikiem: dwutygodnik poświęcony sprawom urzędników wszelkich zawodów. – 1881. – 10 lutego.
23. Kaps K. Postcolonial or Post-colonial? Post(-)colonial Perspectives on Habsburg Galicia / K. Kaps, J. Surman // Historia. – 2012. – Vol. XLII. – P. 7–27.
24. Kramarz H. Nauczyciele gimnazjalni Galicji, 1867-1914: studium historyczno-socjologiczne / H. Kramarz. – Kraków: Wydawn. Nauk. WSP, 1987. – 204 S.
25. Kurtzeba S. Historia ustroju Polski w zarysie / S. Kurtzeba. – Lwów: Księgarnia Polska Bernarda Polonieckiego, Gebethner i Wolff, 1920. – T. 4. – Cz. 2. – 148 S.
26. Lam J. Wielki świat Capowic; Koroniarz w Galicyi / J. Lam. – Lwów: Gubrynowicz i Schmidt, 1885. – 348 S.
27. Łazuga W. Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna / W. Łazuga. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982. – 279 S.
28. Łazuga W. Galicja jako "polski" mit / W. Łazuga // Mit Galicji / red. M. Daszewska, Ł. Galusek. – Kraków, 2014. – S. 107–114.
29. Lityński L. Odrodzenie ekonomiczne Galicji / L. Lityński. – Lwów: Nakł. Autora, 1902. – 116 S.
30. Łoziński B. Agenor hrabia Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich, 1846-1859 / B. Łoziński. – Lwów: H. Altenberg, 1901. – 288 S.
31. Łoziński W. Galicjana: kilka obrazków z pierwszych lat historii galicyjskiej / W. Łoziński. – Lwów: K. Wild, 1872. – 140 S.
32. Pamiętniki Franciszka Karpińskiego / z rękopisu wydał J. Moraczewski. – Lwów: Z drukarni Zakł. Narodowego Ossolińskich, 1849. – 354 S.
33. Pamiętniki Urzędników Galicyjskich/ red. I. Homola. – Kraków: Wydawn. Liter, 1978. – 450 S.
34. Röska-Rydel I. Niemiecko-austriackie rodziny urzędnicze w Galicji 1772–1918: kariery zawodowe – środowisko – akulturacja i asymilacja / I. Röska-Rydel. – Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2011. – 440 S.
35. Sempołowska S. Niedola młodości w szkole galicyjskiej: (kilka słów o narodowej szkole w Galicji) / S. Sempołowska. – Kraków: Nakładem administracji Naprzodu, 1906. – 58 S.
36. Shedel J. Austria and Its Polish Subjects, 1866–1914: a Relationship of Interests/ J. Shedel // Austrian History Yearbook. – 1984. – Vol. 19. – P. 23–41.
37. Śliwa L. Gimnazja galicyjskie w procesie kształtowania się inteligencji polskiej / L. Śliwa // Galicja i jej dziedzictwo. – 1995. – T. 3. Nauka i oświata. – S. 163–169.
38. Stourzh G. The Multinational Empire Revisited: Reflections on Late Imperial Austria / G. Stourzh // Austrian History Yearbook. – 1992. – Vol. 23. – P. 1–22.
39. Unowsky D. The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria, 1848-1916 / D. Unowsky. – West Lafayette, Ind: Purdue University Press, 2005. – 263 p.
40. Ustanowa sluzby krajowej uchwalona na 59. posiedzeniu Sejmu krajowego dnia 23 marca 1866 // Centralny państwowy historyczny archiw w Lwowie. – Ф. 146, оп. 1, спр. 542.
41. Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, womit die Allerhöchsten Entschlüsse über die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksämter, Kreisbehörden und Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Schema der systemisirten Gehalte und Diäten-Classen, sowie über die Ausführung der Organisation für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien mit Krakau, Bukowina, Salzburg, Tirol mit Vorarlberg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradiska und Istrien mit Triest, Dalmatien, Kroatien und Slawonien, Siebenbürgen, die serbische Wojwodschaft mit dem Banate kundgemacht werden // Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich. – 1853. – 25 Jänner. – S. 65–110.
42. Vošahliková P. Von Amts Wegen: K.K. Beamte Erzählen / P. Vošahliková. – Wien: Böhlau, 1998. – 374 S.
43. Vushko I. The Politics of Cultural Retreat Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia, 1772-1867 / I. Vushko. – New Haven; L.: Yale University Press, 2015. – 328 p.
44. Zayarnyuk A. Framing the Ukrainian Peasantry in Habsburg Galicia, 1846-1914 / A. Zayarnyuk. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2013. – 448 p.

References

1. ARKUSHA O. (2010) Andzhei Pototskyi: biohrafii polityka na tli ukraiinsko-polskykh vidnosyn. Chastyna II: Halytskyi namisnyk. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. 45. Pp. 169–282.
2. ARKUSHA O. (2016) Predstavnyky politychnoi elity Halychyny u Lvovi pochatku XX stolittia: mizh ofitsiynym i pryvatnym prostorum. In: *Lviv: misto – suspilstvo – kultura. Zbirnyk naukovykh prats*. T. 10. P. 272–309.
3. BARVINSKYI O (2004) *Spomyny z moho zhyttia*. Kyiv: Smoloskyp.
4. DEMKOVYCH-DOBRIANSKYI M. (1987) *Pototskyi i Bobzhynskyi: Tsisarski namisnyky Halychyny, 1903–1913*. Rym.
5. DROHOBYTSKA O. (2014) *Tradycia i modern: pobut ukraiinskoj intelihtentsii Halychyny (kinets XIX – 30-ti rr. XX st.)*. Ivano-Frankivsk: Symfonia forte.
6. Z podorozhi p. Namistnyka (1883). *Dilo*. 17 lystopada.
7. LEVITSKYI K. (1926) *Istoria politychnoi dumky halytskykh ukrainsiv 1848-1914. Na pidstavi spomyniv*. Lviv: Drukarnia OO. Vasylian.
8. MUDRYI M. (1998) Halytski namisnyky v systemi ukraiinsko-polskykh vzaiemyn (1849–1914). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*. 33. P. 91–101.
9. NAHIRNYI V. (1935) *Z moikh spomyniv*. Lviv.
10. PAKHOLKIV S. (2014) *Ukrainska intelihtenciya u Habsburzii Halychyni: osvichena verstva i emansypaciya natsii*. Lviv: Piramida.
11. Starostu kolomyjskoho p. Kuchkovskoho. (1889) *Dilo*. 28 sichnya.
12. F.Y.S. [SVYSTUN F.] (1912) *Shcho to yest ukraiinofilstvo?* Lvov: Izdatelstvo imeni Mykhaila Kachkovskoho.
13. BALZER O. (1898) *Historia ustroju Polski*. Lwów.
14. BILINSKI L. (1924) *Wspomnienia i dokumenty*. Warszawa: Nakł. Księg. F. Hoesicka. T. 1.
15. BUJAK F. (1908) *Galicya*. Lwów: Księgarnia H. Altenberga. T. 1.
16. CHŁĘDOWSKI K. (1951) *Pamiętniki. Galicja. 1843–1880*. Wrocław: Wydaw. Zakł. Nar. im. Ossolińskich. T. 1.
17. DABRINGER G., WAKOUNIG M. (1997) "Takie już stosunki panują w Austrii, że człowiek nie zabiera się do pracy ze specjalną radością". Porównanie gabinetów księcia Alfreda Windisch-Graetza i hrabiego Kazimierza Badeniego. *Studia Austria-Polonica*. T. 5. 243–260.
18. (1873) Gesetz, betreffend die Regelung der Bezüge der activen Staatsbeamten, 15.04.1873// *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder*. 22. April, 221–224.
19. HANISCH E. (1994) *Der lange Schatten des Staates: Österreichische Gesellschaftsgeschichte im 20. Jahrhundert*. Wien: Ueberreuter.
20. HEINDL W. (1991) *Gehorsame Rebellen: Bürokratie und Beamte in Österreich 1780–1848*. Wien: Böhlau.
21. HEINDL W. (2013) *Josephinische Mandarine. Bürokratie und Beamte in Österreich 1848–1914*. Wien: Böhlau.
22. K. SZ. (1881) *Wzajemna pomoc. Urzędnik w Połączeniu z Prawnikiem: dwutygodnik poświęcony sprawom urzędników wszelkich zawodów*. 10 lutego.
23. KAPS K. (2012) Postcolonial or Post-colonial? Post(-)colonial Perspectives on Habsburg Galicia. *Historia*. Vol. XLII, 7–27.
24. KRAMARZ H. (1987) *Nauczyciele gimnazjalni Galicji, 1867-1914: studium historyczno-socjologiczne*. Kraków: Wydawn. Nauk. WSP.
25. KURTZEBA S. (1920) *Historia ustroju Polski w zarysie*. Lwów: Księgarnia Polska Bernarda Polonieckiego, Gebethner i Wolff. T. 4. Cz. 2.
26. LAM J. (1885) *Wielki świat Capowic; Koroniarz w Galicyi*. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt.
27. ŁAZUGA W. (1982) *Michał Bobrzyński. Myśl historyczna a działalność polityczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
28. ŁAZUGA W. (2014) Galicja jako "polski" mit. In: M. Daszewska, Ł. Galusek, ed. *Mit Galicji*. Kraków. P. 107–114.
29. LITYNSKI L. (1902) *Odrodzenie ekonomiczne Galicji*. Lwów: Nakł. Autora.
30. ŁOZIŃSKI B. (1901) *Agenor hrabia Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich, 1846–1859*. Lwów: H. Altenberg.
31. ŁOZIŃSKI W. (1872) *Galicjana: kilka obrazków z pierwszych lat historii galicyjskiej*. – Lwów: K. Wild.

32. (1849) Pamiętniki Franciszka Karpińskiego. J. Moraczewski, ed. Lwów: Z drukarni Zakł. Narodowego Ossolińskich.
33. (1978) Pamiętniki Urzędników Galicyjskich. I. Homola, ed. Kraków: Wydawn. Liter.
34. RÖSKAU-RYDEL I. (2011) *Niemiecko-austriackie rodziny urzędnicze w Galicji 1772-1918: kariery zawodowe – środowisko – akulturacja i asymilacja*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
35. SEMPOŁOWSKA S. (1906) *Niedola młodzieży w szkole galicyjskiej: (kilka słów o narodowej szkole w Galicji)*. Kraków: Nakładem administracji "Naprzodu".
36. SHEDEL J. (1984) Austria and Its Polish Subjects, 1866–1914: a Relationship of Interests. *Austrian History Yearbook*. Vol. 19, 23–41.
37. ŚLIWA L. (1995) Gimnazja galicyjskie w procesie kształtowania się inteligencji polskiej. *Galicia i jej dziedzictwo*. T. 3. Nauka i oświata, 163–169.
38. STOURZH G. (1992) The Multinational Empire Revisited: Reflections on Late Imperial Austria. *Austrian History Yearbook*. Vol. 23, 1–22.
39. UNOWSKY D. (2005) *The Pomp and Politics of Patriotism: Imperial Celebrations in Habsburg Austria, 1848-1916*. – West Lafayette, IN: Purdue University Press.
40. *Ustanowa służby krajowej uchwalona na 59. posiedzeniu Sejmu krajowego dnia 23 marca 1866*. Tsentralnyi derzavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Lviv (TsDIAL Ukrainy), fond 146, opis 1, sprawa 542.

41. (1853) Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, womit die Allerhöchsten Entschlüsse über die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksämter, Kreisbehörden und Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Schema der systemisirten Gehalte und Diäten-Classen, sowie über die Ausführung der Organisation für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien mit Krakau, Bukowina, Salzburg, Tirol mit Vorarlberg, Steiermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska und Istrien mit Triest, Dalmatien, Kroatien und Slawonien, Siebenbürgen, die serbische Wojwodschaft mit dem Banate kundgemacht werden. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*. 25. Jänner, 65–110.
42. VOSAHLIKOVA P. (1998) *Von Amts Wegen: K. K. Beamte Erzählen*. Wien: Böhlau.
43. VUSHKO I. (2015) *The Politics of Cultural Retreat Imperial Bureaucracy in Austrian Galicia, 1772–1867*. New Haven; L.: Yale University Press.
44. ZAYARNYUK A. (2010) *Framing the Ukrainian Peasantry in Habsburg Galicia, 1846-1914*. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.

Надійшла до редколегії 16.08.17

Z. Malanii, Ph.D. student
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

BETWEEN THE IMPERIAL IDENTITY AND NATIONAL VOCATION: A GENERALIZED IMAGE OF THE HABSBURG STATE OFFICIAL IN GALICIA (1848–1918)

The article deals with the problem of the social status of the Habsburg state officials in Galicia during 1848-1918. The author analyzes key points of the imperial-class officials functions in the public space of the province. Further, the collaboration between the central authority and local political community is described in the context of absolutist reforms since the end of XVIII century. Significant emphasis was placed on the interpretation of the management reforms of Joseph II and Franz Joseph. The "discourse" of the Galician officials – a faithful servant of the Emperor, and a supporter of his local nationality and interests, is singled out. Special attention was given to "personal" style of government in Galicia, its structure and constituent elements at the local level, describes the public status of epy personality (stadtholder and bezirk governor on a background of the legal competence and public expectations). Particular consideration is paid to significance of rituals (audience and official inspection) as a means of strengthening the power, support and encourage public authority among the population. Ethos of state officials analyzed according to official regulations and perceptions of provincial society as construction of peculiar behavior of ordinary officials, solved the role of education and public manners.

Keywords: state officials, Galicia, Empire, Franz Joseph, bourgeois ethos, governor.

УДК 327.8 (100) "1930-1990"
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.134.3.13>

О. Машевський, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЧОРНОМОРСЬКИЙ ВЕКТОР ПОЛІТИКИ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ (1930-ТІ – ПОЧАТОК 1990-Х РР.)

Проаналізовано вплив на чорноморську політику провідних держав чинника боротьби за контроль над протоками Босфор і Дарданелли (далі Протоки), та розвиток міжнародних відносин у 30-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Розглянуто причини, передумови, а також процес та наслідки перегляду режиму Проток, встановленого в повоєнний період на конференції у Монтьєр 1936 р. Звертається увага на те, що внаслідок цього Турецька Республіка, по суті, повернула собі суверенітет над цими стратегічно важливими комунікаціями, втрачений на Лозаннській конференції 1923 р. Фактично це означало легітимізацію, визнання світовою спільнотою кемалістського режиму. СРСР значно поліпшив умови проходження своїх кораблів через Протоки. Однак ці переваги нівелювалися подальшим зближенням Туреччини із країнами Заходу. Після грубого тиску СРСР на Анкару з метою встановлення контролю над Протоками в повоєнний період, Туреччина, яка до цього балансувала між Москвою, з одного боку, та Вашингтоном і Лондоном – з іншого, зрештою вступила до НАТО в 1952 р. Хоча загодом турецько-радянські взаємини дещо поліпшилися, однак Москва більше не робила спроб переглянути конвенцію Монтьєр, яка таким чином діє і нині.

Ключові слова: Чорноморські протоки, Босфор, Дарданелли, Монтьєр.

Одне з головних завдань сучасної дипломатії – урегулювання міжнародних конфліктів, мирне розв'язання криз, запобігання збройному протистоянню. Для досягнення цієї мети необхідно вивчати та використовувати досвід попередників. З огляду на це сучасні дослідники мають поглиблено вивчати історичне підґрунтя міжнародних проблем, навколо яких точилося гостре протистояння у ХХ ст. і які не втратили актуальності й нині. Вітчизняним історикам варто ретельно аналізувати вищезгадані питання, що насамперед стосуються життєво важливих для України регіонів. Особливу увагу необхідно звернути на дискусійні теми, щодо яких не дійшли консенсусу представники різних історичних шкіл. До таких питань належить проблема вивчення впливу фактора боротьби за контроль над протоками Босфором і

Дарданеллами на міжнародні відносини в цей період. Адже внаслідок анексії Росією українського Криму, російської збройної агресії на сході України, а також у Сирії, конфлікту внаслідок цього Кремля із західним демократичним світом, питання міжнародних комунікацій у Чорноморсько-Середземноморському регіоні й передусім Чорноморських проток знову набуло гостроти.

У пропонованій статті зроблено спробу проаналізувати роль і місце чинника боротьби за контроль над Босфором і Дарданеллами на розвиток міжнародних відносин. Адже саме в цей час було визначено їхній режим і статус, який із незначними змінами зберігається й нині.

Незважаючи на значну кількість праць, у яких зачіпалися питання геополітичного протистояння на Босфорі та Дарданеллах західних держав із СРСР, в історичній